

תוכנות על פעילותם של שדכנים בציבור הדתי-לאומי

יערית בוקק-כהן וסימה זלצברג-בלאק

“קשה לזווגם כקריעת ים סוף”
(בבלי, סנהדרין כב ע”א)

המשפחה היא מוסד מקודש בחברה היהודית, והקמת משפחה נתפסת כאחת המטרות העיקריות בחייו של כל יהודי. בחברה היהודית המסורתית נהגו ההורים להשיא את הילדים בגיל צעיר (גרוסמן, 2001; שילה, 2001). עם המעבר לחברה המודרנית והשינויים באופן בחירת בן הזוג הנטייה לנישואין בגיל צעיר הלכה והתפוגגה והיא קיימת כיום בעיקר בחברה החרדית, שיש לצעירים בה חופש מועט בבחירת בן הזוג (זלצברג, 2007). מנגד בחברה הדתית לאומית, שבה דרגות החופש של הצעירים בבחירת בן הזוג הן גבוהות הרבה יותר, ניתן להצביע על עלייה בגיל הנישואין (אנגלברג, 2009).

מאחר שהציבור הדתי-לאומי אינו מהווה מקשה אחת, אלא מורכב ממגוון קבוצות השונות אלה מאלה בתפיסותיהן גם לגבי גיל הנישואין, ניתן להצביע על הבדלים בנושא נדון. בחוגים היותר שמרניים יש העדפה לנישואין בגיל הצעיר, ואילו בקרב החוגים ה”ליברליים” יותר קיימת נטייה לאפשר לצעירים לרכוש השכלה ולפתח קריירה קודם הנישואין.

דמויות מפתח בציבור הדתי-לאומי, השיח החברתי ומחקרים אקדמיים שונים (אנגלברג, 2009; ברטוב, 2004; שטול, 2000) מתייחסים בעשור האחרון לשכיחות התופעה של “רווקות מאוחרת” בציבור הדתי-לאומי. תופעה זו

* המחקר הסתייע הודות למענק מטעם קרן מו”פ השומרון ובקעת הירדן. הכותבות מבקשות להודות מקרב לב לגב’ שרה זלצברג על הערותיה ועל הצעותיה המועילות למאמר זה, וכן לכל המרואיינים היקרים שהקדישו לנו מזמנם ושיתפו אותנו בחוויותיהם וברזי עיסוקם.

מתייחסת לעלייה במספר הנשים והגברים אשר הגיעו לגיל מתקדם יחסית (בני 30 ומעלה) מבלי שהצליחו למצוא בן זוג.

תופעת "הרווקות המאוחרת" נתפסת בקרב רבים במגזר הדתי-לאומי (להלן המגזר) כ"בעיה" הן ברמת הכלל הן ברמת הקולקטיב (לבנון, 2006; נהרי, 2007), שכן היא מעכבת, שלא לומר מונעת, את קיומה של מצוות "פרו ורבו" (בראשית א, יח), מסכנת את הטוהר המיני של החברה, ועשויה לפגוע במצבם המוסרי והדמוגרפי של היחיד והחברה. נוכח זאת קיימת התגייסות רבת במגזר בניסיונות להבין את הגורמים לתופעה זו ובמיוחד למגרה. רבים מאנשי המגזר החלו לעסוק בשידוכין, הן באופן פורמלי - לפרנסתם, אך בעיקר באופן בלתי פורמלי - לשם המצווה, והם עוסקים בכך לצד עיסוקיהם האחרים.

לאור המקום המרכזי שתופסים בשנים האחרונות אותם שדכנים בלתי פורמליים, בחרנו במחקר הנוכחי לבחון את אופי פעילותם ואת ההתנהגויות שיש בהן להשפיע על עבודת השדכן, על סיכויי ההשתדכות של הפונים, או על שניהם יחד. מטרתנו היא להעלות תובנות על התנהגויות ועל דפוסים מצד השדכנים המסייעים להצלחת השידוכים.

השידוך, מוסד השדכנות ושוק הנישואין

השידוך הוא מנגנון שבאמצעותו אנשים שאינם נשואים מוצגים זה לזה למטרת נישואין. השידוך כמוסד מקובל בחברות בעלות אוריינטציה שמרנית וקולקטיביסטית (כץ ולא, 2007; Dion & Dion, 1993). מוסד השדכנות מוכר היטב בעולם היהודי והשימוש בשדכן לזיווג זיווגים היה מקובל בחברה היהודית לאורך השנים. ביהדות נחשב השידוך למצווה גדולה (זלצברג, 2005).

באופן כללי ניתן לסווג את השדכנים לשני סוגים: שדכנים "מקצועיים", שהשדכנות היא אומנותם ופרנסתם, ושדכנים "חובבניים", העוסקים בכך כעיסוק צדדי וללא גמול כספי.

עד המאה השתים עשרה עסקו בחברה היהודית בשידוכין ללא תשלום, ומאז ידועה הופעתו של השדכן המקצועי. עם עליית השידוכין כמקצוע החלו השדכנים לגבות שכר גבוה למדי. השכר הגבוה בעבור השידוכין במאות השתים עשרה והשלוש עשרה הוסבר בשל היות השדכנות מקצוע חדש ובלתי מכובד ובשל הכישורים הנדרשים מן השדכן: דיסקרטיות וכושר שכנוע אישי, ולא דווקא חכמה ומעמד חברתי מבוסס (גרוסמן, 2001). אולם בשלהי ימי הביניים ובראשית העת החדשה הייתה החברה היהודית האשכנזית מבוססת על ריבוד חברתי קפדני

ולפיכך בחירת בני זוג על פי פגישה מקרית מזדמנת הייתה כמעט בלתי אפשרית (כץ, 1963). כפועל יוצא, פעילותו של השדכן הלכה ונעשתה חלק בלתי נפרד מתהליך בחירת בני הזוג בחברה היהודית האשכנזית, ומקצוע השדכנות הפך למקצוע פופולרי, חשוב ומכובד בקרב תלמידי חכמים (גרוסמן, 2001).

בתהליך בחירת בן הזוג בחברה המודרנית חלו שינויים והתרחש מעבר מ"נישואין מסורתיים" המבוססים על ציפיות חברתיות ומוסדרים על ידי הורי בני הזוג על בסיס שיקולים אובייקטיביים כמו ייחוס, גדלות בתורה ומעמד כלכלי ל"נישואין מודרניים" המבוססים על מערכת יחסים אישית בין בני הזוג (Murstein, 1980). שינויים אלו הובילו להתפוגגות מעמדו של מוסד השידוכין ושל השדכן במרבית הזרמים בחברה היהודית, פרט לחברה החרדית שבה הם עדיין נחשבים למשמעותיים ביותר (זלצברג, 2007; Heilman, 1992).

בשונה מן החברה החרדית בחברה הדתית-לאומית הרווקים יוצאים "קירחים מכאן ומכאן": מחד גיסא, בשל ההפרדה בין המינים במוסדות החינוך ובתנועות הנוער כמעט שאין להם הזדמנויות להיכרות ולמפגשים עם בני המין השני באורח "טבעי" כפי שקיים בחברה החילונית. מאידך גיסא, מוסד השידוכין בציבור זה אינו מהווה מנגנון ממוסד, משומן ומכובד כפי שקיים בחברה החרדית.

צעירים בני המגזר נוקטים מגוון דרכים להכיר בני זוג, כמו השתתפות במפגשים יזומים לפנויים-פנויות, השתתפות בסעודות שבת עם פנויים אחרים ושימוש באתרי היכרויות באינטרנט. אולם דומה כי ערוצים אלה אינם מהווים מענה מספק, שכן הפנייה לשדכנים בקרב ציבור זה הפכה לרווחת יותר ויותר בשנים האחרונות. מכיוון שכך, ביקשנו לחקור את פעילותם של השדכנים ואת תהליך ההשתדכות מנקודת מבטם.

מבחינה תיאורטית אימצנו את המסגרת של תיאוריית שוק הנישואין שייסדו Becker (1973) ו-Mincer (1962). לשיטתם אנשים נוטים למקסם תועלות באופן רציונלי, כך שכל פרט בורר מבין מערך החלופות העומד לרשותו את בן הזוג הרצוי לו מבחינת היקף ה"שירותים" וה"סחורות" שהוא יכול לתרום לתא המשפחתי העתידי. בהלימה לכך, ערכו של היחיד בשוק הנישואין מותנה בפוטנציאל הגלום בו מבחינה זו.

במסגרת תיאורטית זו בנו Ahuvia & Adelman (1992) מודל המסביר את התהליכים המתרחשים בשוק הנישואין, כשהם מתייחסים לשלוש פונקציות שוק בסיסיות: "חיפוש", "התאמה" ו"עסקה". ה"חיפוש" הוא תהליך של איסוף מידע על אודות מאגר הפנויים כבני זוג פוטנציאליים; ה"התאמה" מתייחסת לשימוש

במידע על אודות מאגר הפנויים הרלוונטיים כדי להחליט מהי מערכת היחסים הרצויה ועם מי; ה"עסקה" כוללת את מרבית האינטראקציות שבאמצעותן שני אנשים מכוננים או דוחים מערכת יחסים רומנטית.

נוסף על כך מתייחסים Ahuvia & Adelman ל"מתווכי שוק", קרי לגורמים היכולים לתווך בכל אחת משלוש הפונקציות הללו, כמו מסיבות לפנויים-פנויות, סוכנויות להיכרויות, שירותי היכרות באינטרנט ושדכנים.

כדי שהשדכן יבצע את מלאכתו נאמנה עליו להשיג את המידע הדרוש על כל מועמד ולקבל החלטות לגבי התאמות אפשריות בין אנשים פנויים ולגבי המידע שראוי להעביר מצד אחד על צד שני, ומנגד – מידע שראוי להצניע. תהליך זה מעורר שאלות רבות הקשורות לתפקודו של השדכן והנוגעות לתחומים שונים בחיי הפרט והקהילה בציבור הדתי-לאומי, לרבות בתחומים האינטימיים ביותר. אם פעילות השדכן מצליחה היא מובילה להקמת בית יהודי בישראל, אך אם חלילה היא אינה מצליחה היא עלולה אף להזיק למי מהצדדים. חרף זאת עבודתם של השדכנים בציבור הדתי-לאומי טרם נחקרה באופן שיטתי.

שיטת המחקר

איסוף הנתונים נעשה באמצעות ראיונות עומק (Patton, 1990) שנערכו ל-25 שדכנים "חובבנים" (16 נשים ו-9 גברים), המגדירים את עצמם דתיים-לאומיים. מרבית המרואיינים הם נשואים ובעלי תואר אקדמי. רובם אנשי חינוך, רבנים או עוסקים במקצועות טיפוליים. רובם אינו גובה תשלום עבור השירות שהם נותנים, מיעוטם מבקש דמי רישום סמליים.

הראיונות כללו שאלות פתוחות המתייחסות למאפיינים אישיים של השדכנים ולאופן פעילותם; למאפיינים ולדרישות של הפונים אליהם; להתנסויותיהם האישיות בעבודתם זו; לקשיים שבהם הם נתקלים ולדרכי ההתמודדות.

שיטת הדגימה התבססה על שיטת "כדור השלג": קיבלנו את פרטי השדכנים והשדכניות מקולגות, חברים ומכרים, וכן מן המרואיינים עצמם, שהפנו אותנו לשדכנים נוספים.

המחקר יצא מתוך הפרדיגמה האיכותנית (Denzin, & Lincoln, 1994), והתבסס על הגישה הפנומנולוגית, השואפת להביא מידע על המציאות כפי שזו נתפסת בעיני הנחקרים בניסיון לערוך מיפוי על חוויותיהם ועל עולם המושגים שלהם, ובדרך זו לקבל תובנה על התנסויותיהם ומשמעותן (Bogdan & Biklen, 1998).

ניתוח הנתונים התבסס על גישת ה"תיאוריה המעוגנת בשדה" (Strauss & Corbin, 1998), וכלל שני שלבים: האחד, ניתוח נושאי כללי התר אחר תמות ודפוסים מרכזיים שעלו בראיונות; השני, מתן פרשנות לתמות שעלו בשלב הראשון ולמשמעויות הגלומות בהן.

ממצאים

התנהגויות מצד השדכן התורמות להצלחת השידוך חלק מן המרואיינים דיווחו על הישגים מרשימים במיוחד, קרי על כך ששידכו מספר גבוה במיוחד של זוגות, 83, 200 ואף יותר (להלן השדכנים ה"מצליחים"). אחרים דיווחו על מספר צנוע יותר של זוגות, כגון 7 או 2–3 זוגות. שני שדכנים נוספים ציינו כי עד למועד הריאיון לא הצליחו להעמיד תחת החופה אף לא זוג אחד. הכללת שדכנים עם טווח כה רחב של הצלחות אפשרה לנו ללמוד על דפוסי ההתנהגות המאפיינים אותם שדכנים "מצליחים", דפוסים שאינם ננקטים בקרב השדכנים המצליחים פחות או הננקטים בשכיחות נמוכה. השדכן ה"מצליח" אינו נוקט בהכרח את כל ההתנהגויות שזיהינו, אולם מדברי המרואיינים עלה כי כל אחת מההתנהגויות הללו מסייעת בהצלחת פעילות השדכן באופן ייחודי ושונה. נציג להלן שישה דפוסי התנהגות שנמצאו כמאפיינים את פעילותם של השדכנים שהעמידו זוגות רבים מתחת לחופה.

א. השדכנים "המצליחים" עומדים בתוקף על קיום פגישת היכרות פנים אל פנים עם הפונה

השדכנים שאינם נפגשים לפגישת היכרות עם הפונים אלא מנהלים עמם את התהליך באמצעות הדוא"ל או הטלפון דיווחו על שיעורי הצלחה נמוכים, אם בכלל. מנגד השדכנים ה"מצליחים" ציינו כי הם מקפידים על מפגש היכרות, שבאמצעותו הם מצליחים לתהות על קנקנו של הפונה ולהציע לו מועמדים מתאימים יותר. דוגמה לכך ניתן לראות באופי עבודתו של יהונתן, אשר דיווח על השאת זוגות רבים. יהונתן מתעקש על פגישת פנים אל פנים עם הפונה, ואומר: "אני מדבר רק עם הבן אדם עצמו, עם ההורים אני לא מתעסק. הוא מגיע לפה, השיחה לוקחת מינימום שעתיים [...]". מתחילה שיחת היכרות שהתפקיד שלה זה לתת לי צילום MRI, לא CT, על הבן אדם מכל בחינה שהיא. אני יורד לכל הפרטים. צילום ה-MRI מאפשר לי לראות איך אני מכוון את עצמי".

עבור הרבנית איזון פגישה אישית היא תנאי הכרחי: "אני לא יכולה בלי להכיר, צריך לקלוט את הבן אדם, להתרשם מכלל האישיות. מי שלא באה – אני לא מטפלת בה".

ב. השדכנים "המצליחים" מקיימים עם הפונה ריאיון "תרפויטי", המוביל לתובנות לגבי קשייו ביצירת קשר זוגי

במהלך מפגש ההיכרות בין השדכן לפונה, השדכנים ה"מצליחים" אינם מסתפקים באיסוף מידע על הפונה כמו גם על בן הזוג המבוקש, אלא הם מציגים בפניו שאלות לצורך קבלת תובנות על סיבות אפשריות לאי הצלחתו לקיים קשר זוגי המוביל לנישואין. מטרתה של שיחה זו היא לעורר שינוי בדפוסי החשיבה או ההתנהגות של הפונה.

על חשיבותו של המפגש הראשוני כבעל משמעויות טיפוליות ניתן ללמוד מדבריה של אהובה: "הריאיון הראשוני היה 'סמי טיפולי'. במהלכו שאלנו שאלות כמו: 'למה לא הלך לך עד עכשיו?' 'מה הדבר הכי חשוב בפגישה ראשונית?' 'מה אפיין קשרים שכן הצליחו לך?', ובעקבות הריאיון הפונים הגיעו לתובנות". הודות לשיחות ברוח זו, הסבירה אהובה, רווקים רבים שפגשה נישאו, חלקם עם בני זוג שלא הכירו דרכה.

בת אל סיפרה אף היא כי השיחה בינה ובין אחד הפונים הניבה מסקנות שהובילוהו לנישואין עם בחורה שלא הכיר באמצעותה:

הגיע אליי בחור ואמר לי: "אני יוצא עכשיו עם מישהי, אבל זה לא זה, תכירי לי מישהי אחרת". שאלתי אותו: "מה מפריע לך בזו שאתה יוצא אתה?" הגעתי אתו לתובנה שתמיד מה שיהיה לו זה לא מספיק, הוא חושב שהוא מפספס את הדבר הטוב. פירקתי לו לגורמים את הבעיה והראיתי לו שאין לו משהו קונקרטי נגד הבחורה [...] היום הם נשואים.

ג. השדכנים ה"מצליחים" אינם מסתפקים בהעברת פרטי ההתקשרות לבחור או לבחורה, אלא מלווים את הצדדים לאורך כל תהליך ההיכרות

חלק ניכר מן המרואיינים ציינו כי למרבית הרווקים אין אוזן קשבת, ועל כן אחד התפקידים המרכזיים שהם נוטלים על עצמם הוא להיות עבורם כתובת תוך מתן ייעוץ והכוונה. אהובה הסבירה:

לפעמים הפערים בין הרווקים להורים הם כאלה גדולים שאין להם את מי לשאול. נוסף על כך הרווקים מאבדים חלק מקבוצת התמיכה שלהם כאשר החברים שלהם נישאים, ובין הרווקים עצמם יש תחרות, כך שגם

הם לא מהווים כתובת אחד לשני. "המקשיב" זהו תפקיד שמאוד חסר להם.

אסתר מציבה את הליווי כתנאי למתן הצעות לפונים: "יש לי תנאים: לא שוללים אחרי פגישה ראשונה, ואחרי פגישה שנייה – חייבים לדבר אתי לפני שמסיימים. אני היועצת, המלווה. חשוב לשמוע את שני הצדדים, לראות את הקושי ואיך מתגברים עליו. בדומה לכך אמרה ברכה:

היו שרצו לסיים קשרים ושכנעתי אותם להמשיך וזה בסוף הלך. [ובכלל] אמפתיה – זה תמיד טוב, להראות ש[אני] מבינה שקשה להם. יש נעדרי ביטחון עצמי שצריך להראות להם את היתרונות שבהם. ואני מראה להם: "הנה, בזה הצלחת ובזה הצלחת אז גם בקטע הזה אתה תצליח".

ד. "חינוך" הפונים בנוגע לדרישות ביחס לבן הזוג, להופעתם החיצונית ולדפוסי התנהגות

השדכנים ה"מצליחים" אינם מקבלים ללא עוררין את דרישות הפונים ביחס לבן הזוג הרצוי, אלא מנסים ללמדם להגמיש את דרישותיהם ולהתמקד בתכונות הנתפסות בעיניהם כרלוונטיות יותר ליצירת קשר זוגי. רבים מהם גם מספקים לפונים ייעוץ באשר לשיפור הופעתם החיצונית ודפוסי התנהגותם, כמפורט להלן.

"חינוך" לשינוי הדרישות ביחס לבן הזוג המבוקש

מן המרואיינים עלה כי חלק גדול מן התכונות המבוקשות בבן הזוג הוא שרירותי, ואינו מעוגן ברציונל מסוים. נוכח זאת השדכנים ה"מצליחים" נוהגים להאיר את עיניהם של הפונים ביחס לדרישות שכאלה וממליצים לוותר עליהן. מנגד, השדכנים ה"פחות מצליחים" אינם נוטים לעשות כן, אלא מצייתים לדרישותיהם של הפונים מבלי לנסות לשנותן.

בלהה, למשל, משתדלת "לחנך" את הפונים להימנע מחיפוש בן זוג בהתאם לקריטריונים "קשיחים" מבחינת "הרמה הדתית": "בגלל כל הדקויות שיש כיום בנושאים של הדת – כיפה כזו או כיפה אחרת, כן כיסוי ראש, לא כיסוי ראש – אני אומרת תמיד ללקוחות: 'קודם תפגשו את הבן אדם, תתנו הזדמנות ותכירו, לא לפסול על הסף בגלל שהיא לא בדיוק כמוך'".

יסכה פועלת ברוח דומה ביחס לגברים המחפשים בת זוג הצעירה מהם בהרבה. לדבריה: "בחורים רוצים בחורות צעירות מהם בהרבה, אז אני אומרת

להם שבחורות צעירות לא רוצות בחור מבוגר בכל כך הרבה. אני אומרת להם, אני בהחלט יכולה להגיד."

ברכה "מחנכת" לביעור סטיגמות ביחס למוצא:

יצא לי לשכנע כמה חבר'ה לצאת מהסטיגמה ולראות אדם באשר הוא אדם [...] הייתה לי בחורה ספרדייה והיה בחור אשכנזי שחשבתי שיתאים לה, אבל הוא אמר שלא הולך לו עם ספרדיות וזה לא מתאים לו. שכנעת אותו לפגוש בה ולראות את הבן אדם ולא את העדה, ובסוף הם התחתנו.

הטפה לשינוי מראה חיצוני

מן הראיונות עלה כי להופעה החיצונית משקל משמעותי בתהליך ההשתדכות, וכי גברים מעדיפים באופן חד משמעי בחורות רזות ומטופחות. כיוון שכך, שדכניות רבות נוטות – בנימה מעודנת – לעודד בחורות לשפר את הופעתן. חגית למשל אמרה: "יש כאלו שאני אומרת להן ש[הן] צריכות לטפח את עצמן, לעשות דיאטה, כדי ש[הבחור] יוכל להתקרב".

ברכה הסבירה: "על בחורות מלאות אפשר לשים X. אני בעדינות אומרת להן ש'לצערנו הבחורים שמים על חיצוניות, ואם רוצים להיות מציאותיים צריך לעשות משהו בעניין, ואפשר'".

השדכנים אינם פוסחים על "הטפה" בנדון ביחס לבחורים. שרית סיפרה: "ראיתי שיש לו מין פרונקלים ענקיים ליד העיניים. אמרתי לו: 'אני לא אציע לך אף שידוך עד שתטפל בפצע בעיניים'".

מר אביטן סיפר אף הוא: "[אני] אומר לו לדאוג להופעה שלו – שיבדוק את עצמו מכף רגל ועד ראש ו'שלא יהיה לך ריח לא נעים'".

שלומית אף הלכה לקנות בגדים עם מספר פונים "כדי שיראו איך הם יכולים להיראות אחרת". סוגיית הלבוש משמעותית במיוחד בקרב הציבור הדתי מאחר שהיא משקפת, לדידם של שדכנים רבים, את "הרמה הדתית" של הבחורה ולפיכך היא קריטית במיוחד ב"דייט" הראשון. נוכח זאת אורית מסבירה לבחורות כי הלבוש שלהן מעביר מסר בלתי מילולי ולכן "אמליץ לבחורה 'אולי כדאי לך להתלבש קצת אחרת אם את רוצה לתת מסר אחר'".

"חינוך" הפונים כיצד להתנהג במהלך ה"דייט", לקראתו, ולאורך הקשר עם בן הזוג נוכח ההפרדה המתקיימת בין המינים במסגרות החינוך ובתנועות הנוער, שדכנים רבים דיווחו על הצורך החזק של בחורים בהכוונה ובהדרכה כיצד

להתנהג עם בחורה במהלך הפגישה הראשונה ובכלל לאורך הקשר. הרב מאיר תיאר:

אני עוסק עם ציבור שגדל בחינוך נפרד. אם היה לי זמן הייתי מלמד את הבנים איך העולם של הבנות עובד. יש דברים שיכולים לפגוע בבנות בגלל חוסר מודעות מוחלט. אני כל פעם מזדעזע מחדש. לא להשאיר בחורה אחרי פגישה ראשונה ב-11 בלילה בלי ללוות אותה לתחנת אוטובוס!

מר אביטן, ציין אף הוא: "יש בחורה שמתלוננת שהבחור ישב אתה על ספסל בחוץ ואפילו לא הציע לה כוס מים, אז לפני היציאה אני מנחה את הבחור 'אתה צריך לקנות לבחורה משהו לאכול ולשתות, כי זה לא מכבד אותך ולא את הבחורה'".

בת אל מספקת הנחיות לגבי הדייט הראשון:

אני מנחה אותם איך לעשות את זה נכון: "זה בסדר לשבת בפגישה הראשונה בבית קפה ולדבר, כי זה בעצם ריאיון, לכן גם לא צריך לפסול בפגישה הראשונה. אם הולך נחמד בפגישה הראשונה או השנייה – תעזבו את בית הקפה, תצברו חוויות, תלכו לפיקניק או לבאולינג".

ה. השדכנים ה"מצליחים" אינם מציינים תמיד לדרישות הפונה ומציעים לו מועמדים שאינם בהכרח בהתאם לקריטריונים שביקש

השדכנים ה"מצליחים" אמנם שואלים את הפונה לגבי המאפיינים הרצויים בכך הזוג, אך אם מאפיינים מסוימים נראים להם בלתי רלוונטיים להצלחת הקשר הזוגי הם פשוט מתעלמים מהם ומציעים ללקוח מועמדים החורגים במידת מה מהמאפיינים שצוינו. הדבר קורה במיוחד בהתייחס לגיל הבחורה, שכן מרבית הבחורים מעוניינים רק בצעירות מהן.

בת אל, למשל, סיפרה כי חרף העדפתו של הבחור להכיר צעירה ממנו, היא הכירה לו בחורה המבוגרת ממנו בחמש שנים. לדעתה "הגיל ממש לא חשוב, כל עוד שניהם בגילים 25–35 זה לא משנה". כאשר נשאלה על גיל הבחורה היא התחמקה מכך באלגנטיות: "אני לא יודעת מה הגיל שלה, אבל היא דוגמנית, בת כמה היא כבר יכולה להיות?"

בת אל נוהגת "לתמרן" גם בדרישות לגבי המוצא העדתי: "בחורה אחת ביקשה להכיר רק אשכנזי. אמרתי לה: 'אל תדאגי, הוא משלנו' למרות שהוא בקושי היה רבע אשכנזי [...]'. אנשים הרבה פעמים לא יודעים מה הם מחפשים, לכן אני מסתכלת על הנקודות החשובות".

לרווקים, הסבירו השדכנים, יש דרישות קשיחות בנוגע ל"רמה הדתית" והם מעוניינים בבן זוג הדומה להם ככל האפשר במאפיין זה. חרף זאת עליזה משדכת בין אנשים למרות קיומם של הבדלים ביניהם בתחום הדתי. לדבריה: "יש לי נניח בחור דתי מאוד ואני מכירה לו מישהי שהיא לא בדיוק דתייה כמוהו. אני אומרת לו 'זו ההזדמנות שלך לחזק אותה'. בדרך כלל הם מסכימים".

ו. שיתוף פעולה עם גורמים נוספים בקהילה

רבים מהשדכנים ה"מצליחים" דיווחו כי הם נוהגים לרתום גורמים שונים בקהילה כדי לסייע להם במשימתם, כמו רבנים, אנשי מקצוע מתחומי הטיפול והרפואה, שדכנים אחרים, ולעתים אף את בני זוגם, כמפורט להלן.

שיתוף פעולה עם רבנים ואוטוריטות דתיות וחינוכיות

שיתוף הפעולה עם רבנים ואוטוריטות דתיות וחינוכיות מתבטא בכמה מישורים. ראשית, רבים פונים לרב או לאוטוריטה חינוכית לקבלת מידע על מועמד שלומד או שלמד בישיבה שלהם, כפי שעושה הרבנית אייזן: "אני אף פעם לא סומכת רק על מה שאני רואה, אני מבררת בעוד מקומות – אצל הרב שלו, במדרשה שהיא למדה, אני מתקשרת לרב או לרבנית או לראש האולפנה". שנית, יש הפונים לרב לקבלת פסק הלכה כאשר הם נתקלים בדילמה הלכתית כלשהי. יוסי, למשל, פנה לרב בנוגע לסוגיה של הצגת מידע שאינו מחמיא למועמד. לדבריו: "פניתי לרב. הרב אמר 'תגיד רק את האמת'".

שלישית, רבים פונים לרב גם בהתלבטויות שאינן הלכתיות, וזאת מתוך התפיסה של "דעת תורה", קרי, ייחוס לגדול בתורה יכולת לפסוק לא רק בנושאים תורניים והלכתיים צרופים אלא גם בתחומים אחרים (בראון, תשס"ה). כך, למשל, מר אביטן, שנהג דרך קבע להיוועץ עם הרב מרדכי אליהו: "הרב היה לי למשענת גדולה. תמיד הייתי מתייעץ אתו".

רביעית, יש שדכנים הפונים לרב לקבלת ברכה להצלחת השידוך. יהונתן מתהדר במכתבי ברכה להצלחה התלויים במשרדו שקיבל מרבנים גדולים וידועים. מר אביטן, לא רק שקיבל את ברכתו של הרב מרדכי אליהו והוא מייחס לו את כל הצלחותיו, אלא למעשה החל בעיסוקו כשדכן בעקבות פניית הרב אליו.

לדבריו: "הרב אמר לי להיכנס לנושא הזה ותמך בזה, ומאז ועד היום במשך 9–10 שנים עשיתי 83 חתונות".¹

שיתוף פעולה עם אנשי מקצוע

מרבית השדכנים ה"מצליחים" המזהים בעיה נפשית או רגשית אצל הפונה הקשורה לחוסר הצלחתו במיסוד קשר זוגי, נוהגים להפנותו לטיפול מקצועי. יוסף סיפר: "אם אני מזהה שיש למישהו בעיה עמוקה בקשר זוגי אני אומר לו ללכת להתייעץ עם פסיכולוג. מדובר באנשים שיצאו כבר עם 300–400 איש, והאיש ה-401 שאני אכיר להם לא יפתור להם את הבעיה".

ברכה ציינה שהיא מפנה לייעוץ מקצועי: "אנשים שאני מציעה להם והם בדרך כלל מסיימים את הקשר אחרי פגישה אחת, לא מסוגלים לתהליך של קשר. כשאני מזהה שמישהו במצוקה, שהוא מרגיש תקוע, או אנשים שמתלבטים לגבי הקשר ולא יודעים כיצד להמשיך – אני שולחת לייעוץ".

שדכנים העובדים עם עמותת ישפה מפנים הן לייעוץ אישי אצל אנשי מקצוע העובדים במסגרת העמותה הן לסדנאות קבוצתיות המופעלות במסגרתה. שלומית, הפועלת במסגרת ישפה, סיפרה: "היום ב'ישפה' מארגנים הרבה סדנאות מודעות והן מאוד משמעותיות. שלישי מהאנשים בסדנה מתחתנים, ואלו שלא – אומרים שזה היה מעולה ושינה להם את הראש".

יש שדכנים הנועצים גם עם רופאים בקהילתם, זאת בעיקר כשהפונה מדווח על בעיה בריאותית כלשהי, ולשדכן אין כלים לעמוד על חומרתה ועל השלכותיה. מר אביטן הסביר:

אם יש למישהו בעיה רפואית אני מבקש שיביא אישור מהרופא על מה שיש לו, ואני מביא את האישור הזה לרופאים אצלנו בבית הכנסת. אם הם מאשרים, אז זה בסדר. אם מישהו נוטל כדורים מפסיכיאטר אני מבקש את שם הכדורים ומראה לרופאים האלה.

שיתוף פעולה עם "הדיוטות"

מרבית השדכנים ה"מצליחים" עובדים בשיתוף פעולה עם שדכנים אחרים. לעתים מתקיים שיתוף ברמה אישית של שיחות טלפוניות או של מפגשים בין שדכן לשדכן, ולעתים נערכים מפגשים תקופתיים יזומים של קבוצת שדכנים,

1 ראוי לציין כי גם חלק מן השדכנים ה"פחות מוצלחים" דיווחו על פנייה לרב לקבלת ברכה.

שבמהלכה כל אחד מציג בפני חבריו מועמדים מסוימים וכולם חושבים בצוותא על הצעות רלוונטיות בעבורו. אהובה למשל סיפרה: "גייסתי כמה חברים וחברות. לכולנו לב רחב ונגישות אישית לבעיה, והתחלנו לעבוד באופן מסודר. היינו שמונה אנשים, נפגשנו כל חודש, וכך עבדנו במשך שבע שנים". שיתוף פעולה פורה מתקיים גם בין בעלים לנשותיהם. הרבנית איזון, למשל, הידועה בקהילתה כשדכנית, מרבה לייחס את הצלחותיה לבעלה: "לדעתי יש לו יותר את הטאק' הזה, אני רק מסייעת [...] בעלי רואה [את המועמדת] ל-5-10 דקות ואחרי המפגש הוא מנסה להתאים לה את אחד מתלמידיו".

נוסף על ששת דפוסי התנהגויות שהובאו לעיל, כל השדכנים מייחסים את הצלחת פעילותם לכוח עליון, לאל. מלכה הסבירה:

בראש ובראשונה זה הכול מאת הקב"ה. אני כל הזמן מתפללת שהקב"ה יעזור והשידוך יצליח, זו ממש השגחה עליונה. לפעמים יש אנשים שאין לי את מי להכיר להם, ופתאום, ממש פתאום, נופלת לי איזו הברקה, וזה ברור שזה מהשמים, שהקב"ה ממש שלח לי.

דיון ומסקנות

ממצאי המחקר מלמדים על אופי התגייסותם של שדכנים מן הציבור הדתי-לאומי בניסיון למגר את "בעיית הרווקות המאוחרת" כלשונם, שהפכה לרווחת בציבור "שלהם".

מן הממצאים עלו שישה דפוסי התנהגות שניתן להגדירם כאופייניים לשדכנים ה"מצליחים": קיומה של פגישת היכרות פנים אל פנים עם הפונה, עריכת ריאיון "תרפויטי" במהלך מפגש ההיכרות, ליווי הפונים לאורך כל התהליך, "חינוכם" בנוגע לדרישות ביחס לבן הזוג, "חינוכם" כיצד להתנהג עם בן הזוג המיועד במהלך המפגשים, ושיתוף פעולה עם גורמים נוספים בקהילה.

חשוב להדגיש כי דפוסים אלה אינם מהווים "מתכון" להצלחת השידוך, או דפוסים שניתן להגדירם כ"נכונים" או כ"ראויים" ליישום בקרב שדכנים, אלא מדובר בהתנהגויות שעלו מפיהם של אותם שדכנים שדיווחו על שיעור גבוה של הצלחה בשידוכים. העובדה שדפוסים אלה כוללים גם "חינוך" ו"הטפה" לפונים ביחס לתפיסותיהם ולהתנהגויותיהם, יכולה להעיד כי השדכנים ה"מצליחים" רואים עצמם לא רק כ"מתווכי שוק" בלשונם של Ahuvia & Adelman (1992), קרי, גורמים המתווכים בשוק הנישואין, המסייעים בשלוש הפונקציות של

ה"שוק" – "חיפוש", "התאמה" ו"עסקה", אלא הם תופסים את תפקידם כסוכני חברות משמעותיים. הם אינם מסתפקים בהעברת מידע על מועמדים פנויים ובקישור ביניהם, אלא טורחים להעביר לפונים ערכים ונורמות התנהגות, כמו גם מיומנויות חברתיות, הנחוצים לשיטתם בתהליך של יצירת קשר זוגי.

דיווחיהם של השדכנים בדבר צורך כה חזק של רווקים דתיים בהנחיות קונקרטיות לגבי האופן שבו יש לנהוג ולתקשר עם בני המין השני יכולים להעיד על היעדר מיומנויות תקשורת בסיסיות עם בני המין השני. השדכנים מעלים שאלות לגבי אופי החינוך שצעירי המגזר הדתי-לאומי זוכים לו במסגרות החינוך הפורמליות והבלתי פורמליות לאור ההשלכות הלא פשוטות שיש לחינוך הנפרד בחברה הדתית.

זאת ועוד, ניתן לראות בשדכנים לא רק סוכני חברות אלא גם סוכני פיקוח חברתיים, בהיותם, בעצם תפקידם, דואגים לשימור הנורמות המקובלות במגזר בנוגע ליחסים בין המינים, להבטחת הטוהר המיני של הקהילה ולמניעת 'סטייתם' של הרווקים. שהרי עצם "הרווקות המאוחרת" מהווה מבחינתם "סטייה" שיש בה לערער את הסדר החברתי הרצוי (לבנון, 2006; נהרי, 2007). בה בעת השדכנים ה"מצליחים" אינם חוששים מהפרתם של נורמות ושל סטריאוטיפים חברתיים ביחס למאפיינים של "בן הזוג האידאלי". הדבר מתבטא בכך שרבים מהם התעלמו מדרישות הרווקים ביחס לבן הזוג המבוקש, דרישות המושפעות מנורמות ומציפיות חברתיות, כמו גיל (הבחור מבוגר מן הבחורה), מוצא (העדפה לאשכנזים) ומצב משפחתי (הימנעות מגרושים), והכירו למשל בין בחורה לגבר הצעיר ממנה, בין בחור שאינו אשכנזי לבחורה שהעדיפה אשכנזי, ואף לא היססו להציע גרושים.

תפקיד מרכזי נוסף שממלאים השדכנים הוא להוות כתובת ואוזן קשבת לרווקים הפונים אליהם. כך הם מסייעים במידה רבה לצמצום תחושת הכאוס ואי הוודאות שזיהה אנגלברג (2009) בקרב צעירי המגזר שאינם נשואים. אולם קורה לעתים שהשדכנים חשים כי הם נעדרי כלים לסייע לפונה אליהם, והם אינם מהססים להפנות לייעוץ ולטיפול מקצועי פונים שלדעתם זקוקים לכך. עובדה זו יכולה להעיד על אכפתיות ועל דאגה כנה מצד השדכנים, כמו גם אחריות רבה והיעדר יומרנות לעסוק בתחום לא להם. למרביתם יש קשר עם איש מקצוע שאליו הם מפנים דרך קבע.

חלק מן השדכנים דיווחו על פנייה לרבנים לבירור על מועמדים, לקבלת ברכות ולהתייעצות בתחום שבינו לבינה, שכן מדובר בציבור דתי שחלקו לפחות

מייחס לרבנים יכולות גם בתחומים מהותיים שאינם תורניים והלכתיים. עובדה זו מחזקת את השאלה החוזרת ונשאלת בקרב חוגים שונים בציבור הדתי-לאומי, לגבי מקומו של הרב, סמכותו וגבולות תפקידו, ולגבי התלות שנוצרת בין הציבור הדתי-לאומי ובין רבנים כפועל יוצא של אימוץ דפוסים חרדיים "שיש בהם הרבה מן המניפולטיביות", כלשונו של הרב שרלו (מאיר, 2010).

יתרה מכך, פנייה לרבנים כמו גם לאוטוריטות חינוכיות, לצורך "בירור", כלשונם של השדכנים, מעורר את השאלה בדבר השלכות פוגעניות אפשריות על המועמדים ועל עתידם, במידה שהשקפותיהם, סגנון חייהם ואף אופיים האישי, אינו לרוחם של האוטוריטות הדתיות והחינוכיות שהשדכנים פונים אליהם.

למרות הקשיים הכרוכים בפעילותם של השדכנים, שיעור בלתי מבוטל מהם דיווחו על הצלחה בפעילותם. עבור כל השדכנים ה"מצליחים" העיסוק בשדכנות אינו "מקצוע", והם עושים זאת כאמור לצד עיסוקים אחרים. חרף זאת, ואולי דווקא משום שאינם "מקצועיים" ואינם "שדכנים פורמליים", אלא עושים זאת כלשונם "לשם שמים", הם זוכים להצלחה רבה. ניתן להסביר זאת בכך שהיעדר הפורמליות מנגיש אותם יותר עם ציבור הרווקים, שרבים מהם נרתעים מפנייה לשדכן מקצועי בשל הסטיגמה הכרוכה בכך, ומאפשרים לרווקים להגיע עמם לפתיחות מרבית וליחסי אמן שיש בהם כדי לסייע בקידום תהליך ההשתדכות. נוסף על כך, מאחר שהמניע המרכזי של השדכנים הללו הוא סיוע אמתי לרווקים במצוקתם, הם פועלים מעומק לבם ומשקיעים ככל האפשר, לעתים ללא גבולות, לקידום התהליך. נראה אפוא כי פעילותם של שדכנים אלו מסייעת לצעירים רבים בהקמת משפחה, והיא תורמת לחיזוק מוסד המשפחה ומספקת הגנה מפני ערעור מעמדו עקב השפעות המערב.

ביבליוגרפיה

- אנגלברג, א', 2009; "כשהאהבה מקלקלת את השורה: הציונות הדתית ובעיית הרווקות המתמשכת", **תיאוריה וביקורת**, 35, עמ' 280–291
- בראון, ב', תשס"ה; "דוקטרינת 'דעת תורה': שלושה שלבים". בתוך י' עמיר (עורך), **דרך הרוח: ספר היוכל לאליעזר שביד**, ב, עמ' 593–594, ירושלים: מכון מגדל למדעי היהדות
- ברטוב, ח', 2004; "אתגר הרווקות: האם הגדרת תופעת הרווקות כ'בעייה' עונה על צורך חברתי?", **דעות**, 17, עמ' 28–30
- גרוסמן, א', 2001; **חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים**, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
- זלצברג, ס', 2005; **עולמן של נשות חסידות "תולדות אהרן" מעמדן כפרטים וכקבוצה**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", רמת גן: אוניברסיטת בר אילן
- זלצברג, ס', 2007; "קולה של הבת ומעורבותה בתהליך ההשתדכות בחסידות 'תולדות אהרן'", עמ' 185–206. בתוך: ט' כהן (עורכת), **להיות אישה יהודייה – הקובץ הרביעי**. ירושלים: דפוס גרפית
- זלצברג, ס', ואלמוג, ע', 2009; **אנשים ישראל: המדריך לחברה הישראלית**. המגזר הדתי-לאומי. <http://www.peopleil.org/catsearch.aspx>
- כץ, י', 1963; **מסורת ומשבר: החברה היהודית במוצאי ימי הביניים**. ירושלים: מוסד ביאליק
- כץ, י', ולארי, ג', 2007; **באמונתם יחיו: המושבות ההוטריות בצפון אמריקה 1874 עד 2006**. רמת אפעל: יד טבנקין
- לבנון, א', 2006; "שנינו ביחד וכל אחד לחוד?", שיעור לנשים מפי הרבנית לבנון מטעם 'בניין שלם' ובית מדרש 'כיסופים', נערך ב'בית שמרית' בניצן ב-7.05.06
- מאיר, מ', 2010; "עם כל המחירים וההתלבטויות – זו זכות עצומה", שיחה עם הרב יובל שרלו על רבנות ורבנים. **דעות**, 47, <http://toravoda.org.il/he/node/2494>
- נהרי, ג', 2007; "עכשיו אני 'בין הזמנים': הזהות הדתית של רווקות דתיות", עבודת מוסמך, בית הספר לחינוך, המרכז לחינוך יהודי, האוניברסיטה העברית בירושלים
- שטול, ח', 2000; "הרווקות כבר לא מחכות", **דעות**, 11, עמ' 16–20

שילה, מ', 2001; נסיכה או שבויה? – החוויה הנשית של היישוב הישן בירושלים 1840–1914, חיפה: הוצאת זמורה ביתן ואוניברסיטת חיפה.

Ahuvia, A. C. & Adelman, M. B., 1992; "Formal Intermediaries in the Marriage Market: A Typology and Review", *Journal of Marriage and Family*, Vol. 54, 452–463

Becker, G. S., 1973, "A Theory of Marriage: Part 1", *Journal of Political Economy*, Vol. 75, pp. 493–515

Berger, P. L. & Luckman, T., 1967; *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday

Bogdan, R. C., & Biklen, S. K., 1998; *Qualitative Research for Education. An Introduction to Theory and Methods*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon

Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S., (Eds.), 1994; *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage

Dion, K. & Dion, K. L., 1993; "Individualistic and Collectivistic Perspectives on Gender and the Cultural Context of Love and Intimacy", *The Journal of Social Issues*, Vol. 49 (3), 53–69

Heilman, S., 1992; *Defenders of the Faith: Inside Ultra-Orthodox Jewry*. New York: Schocken Books

Mincer, J., 1962; "Labor Force Participation of Married Women: A Study of Labor Supply", In : Lewis H. G. (Ed.), *Aspects of Labor Economics*, pp. 63–97, Princeton University Press, Princeton, NJ

Murstein, B. I., 1980; "Mate Selection in the 1970s", *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 42, 777–792

Patton, M. Q., 1990; *Qualitative Evaluation Research Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Shai, D., 2002, "Working Women/Cloistered Men: A Family Development Approach to Marriage Arrangements among Ultra-Orthodox Jews". *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 33 (1), 97–116

Strauss, A. L., & Corbin, J., 1998; *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures Techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Zalberg, S., 2009; "Channels of Knowledge and Information about Menstruation and Sexuality among Hasidic Adolescent Girls". *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*, Vol. 17, 60–88.

